

Umiędzynarodowienie literatury dziecięcej i młodzieżowej – zagrożenie czy szansa dla kulturowej różnorodności?

Sommerfeld, B., Pieciul-Karmińska, E., Düring, M. (red.). (2020). *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption*. Peter Lang.

Abstrakt:

W artykule recenzyjnym została omówiona monografia *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* [Różnorodność kulturowa w literaturze dla dzieci i młodzieży. Przekład i recepcja] pod redakcją Beate Sommerfeld, Elizy Pieciul-Karmińskiej i Michaela Düringa (2020), która wpisuje się w zakres badań nad przekładem i recepcją literatury dla dzieci i młodzieży. Zebrane w tomie rozdziały poszerzają perspektywę badawczą o kontekst kulturowej różnorodności. Omówione w tekście studia przypadków pozwalają na refleksję nad przekładem elementów kulturowo odmiennych i ich recepcją w kulturach docelowych. Jako istotna wyłania się tu rola tłumaczy jako pośredników w odpowiedzialnym transferowaniu odmienności, która nie tylko chroni kulturę wyjściową przed jej homogenizacją i wypaczeniem, lecz także pozwala na zniwelowanie barier między „obcym” i „swoim”.

Słowa kluczowe:

Beate Sommerfeld, Eliza Pieciul-Karmińska, globalizacja, internacjonalizacja, literatura dziecięca i młodzieżowa, Michael Düring, przekład literacki, recepcja, różnorodność kulturowa

* Anna Fimiak-Chwiłkowska – dr, pracuje w Instytucie Filologii Germańskiej na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jej zainteresowania naukowe obejmują kulturowe aspekty przekładu literackiego, sylwetki tłumaczy literatury polskiej i niemieckiej, przekład literatury polskiej XX wieku na język niemiecki, a także przekład literatury dla dzieci. Kontakt: afimiak@amu.edu.pl.

Internationalisation of Children's and Young Adult Literature – Threat or Opportunity for Cultural Diversity?

Sommerfeld, B., Pieciul-Karmińska, E., & Düring, M. (Eds.). (2020). *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption*. Peter Lang.

Abstract:

This review article discusses the monograph *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* [Cultural Diversity in Children's and Young Adult Literature: Translation and Reception], edited by Beate Sommerfeld, Eliza Pieciul-Karmińska, and Michael Düring (2020), which is part of the field of research on the translation and reception of children's and YA literature. The chapters collected in the volume broaden the research perspective to include the context of cultural diversity. The case studies discussed in the paper reflect on the translation of culturally distinct elements and their reception in the target cultures. What emerges as significant is the role of translators as intermediaries in the responsible transfer of dissimilarity, which not only protects the source culture from its homogenisation and distortion, but also allows for the removal of the barriers between the 'foreign' and the 'self.'

Key words:

Beate Sommerfeld, Eliza Pieciul-Karmińska, globalisation, internationalisation, children's and young adult literature, Michael Düring, literary translation, reception, cultural diversity

Dziecko jest cudzoziemcem, nie rozumie języka, nie zna kierunku ulic, nie zna praw i zwyczajów. Niekiedy samo rozejrzeć się woli, gdy trudno, prosi o wskazówkę i radę. Potrzebny **przewodnik**, który grzecznie odpowie na pytanie [wyróżnienie własne].

Janusz Korczak, *Prawo dziecka do szacunku*

Pytania o definicję różnorodności kulturowej i o jej rolę dla społeczeństw stawiane są wraz z zaistnieniem procesów globalizacji i integracji społeczno-gospodarczej. Ich ewidentna dynamizacja w ostatnich latach (m.in. za sprawą nowych mediów) oraz potencjał w zakresie mobilności człowieka podaje w wątpliwość możliwości prawidłowej komunikacji – i to nie tylko w środowisku biznesowym, lecz także w obszarach życia codziennego czy edukacji. Różnorodność kulturowa może więc stanowić barierę w porozumiewaniu się i współżyciu społecznym, może prowadzić do niezrozumienia i nieporozumień, a w konsekwencji – do powstawania bądź utrwalania polaryzacji

„obcy” – „swój” (Jacko, 2009). Różnorodność kulturowa ma jednocześnie ogromny potencjał wzbogacający kultury etnocentryczne, którego wykorzystanie jest możliwe, kiedy paradygmat Obcości zostanie w świadomości społeczeństw zastąpiony paradygmatem Inności (Turk, 1993). Postawa zorientowana na akceptowanie tego, co nieznanne, nie będzie sobie rościła prawa do asymilacji i błędnie pojmowanej integracji, zbaczącej na tory unifikowania elementów kulturowo obcych, a jedynie stworzy warunki do współistnienia kultur w ich różnorodnych wymiarach. *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego...* z 20 października 2005 roku jednoznacznie wskazuje na konieczność „popierania międzykulturowości” oraz „promowania poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego”, legitymizując różnice pomiędzy kulturami, jak również istnienie, współistnienie i wzajemne oddziaływanie różnych kultur w obrębie tej samej przestrzeni geograficznej. Wymiana kulturowa w tej postaci, związana ściśle z pojęciami tożsamości kulturowej, międzykulturowości i wielokulturowości, prowadzi do wzbogacenia rodzimego kapitału kulturowego, niosąc jednocześnie ryzyko homogenizacji i hybrydyzacji tych zjawisk (Kranz-Szurek, 2012, s. 12).

Jednym z istotnych obszarów, na których dochodzi do wymiany kulturowej, jest literatura (Schmeling, Schmitz-Emans, Walstra, 2000), w tym również literatura dziecięca i młodzieżowa (O’Sullivan, 2000). Nie ulega wątpliwości, że wraz z poszczególnymi zwrotami w naukach humanistycznych, zainicjowanymi w latach 80. XX wieku (Bachmann-Medick, 2009), zjawiska takie jak osadzenie w kulturze czy medialne zakodowanie artefaktów kultury oraz ich transfer stanowią odrębny przedmiot badań, zarówno literaturo-, jak i kulturoznawców. Niezwykle ważny wkład do eksploracji roli różnic kulturowych wnoszą w ostatnim czasie również przekładoznawcy, w tym ci z polskich ośrodków badawczych (np. Borodo, 2021; Dybiec-Gajer, 2017; Dymel-Trzebiatowska, 2019). Godna uwagi w tym kontekście jest wydana nakładem oficyny Peter Lang w roku 2020 monografia wieloautorska pt. *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (Sommerfeld, Pieciul-Karmińska, Düring, 2020a). Zawarte w niej studia zostały przygotowane na podstawie referatów wygłoszonych podczas konferencji pod tym samym tytułem, która odbyła się w dniach 10–11 stycznia 2019 roku w Poznaniu. Konferencję zorganizowała poznańska grupa badawcza założona przez Beate Sommerfeld i Elizę Pieciul-Karmińską na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza, skoncentrowana na przekładzie i recepcji literatury dla dzieci i młodzieży. Do współpracy nad monografią badaczki zaprosiły również reprezentującego niemiecką slawistykę Michaela Düringa z Uniwersytetu Christiana Albrechta w Kilonii.

W badaniach nad kulturowymi aspektami tekstów literackich, jak słusznie zauważa Weronika Kostecka (2021, s. 138), nadal błędnie utożsamia się wielokulturowość, międzykulturowość i różnorodność kulturową. Już na wstępie jako istotne jawi się więc tematyczne skoncentrowanie monografii – zasadnie – wokół ostatniego z tych pojęć, różnorodności kulturowej, gdyż prezentowane w tomie analizy opierają się na przykładach, w których aspekt kultury obcej stanowi element kultury dominującej. Punktem wyjścia do rozważań jest trafnie postawiona teza, iż literatura dziecięca i młodzieżowa stanowi odrębny przedmiot badań przekładoznawczych (Sommerfeld, Pieciul-Karmińska, Düring, 2020b, s. 7). Postulowane już od dawna przez badaczy tej twórczości (Baluch, 1992; Cieślakowski, 1985) wyodrębnienie jej i nadanie statusu pełnoprawnego przedmiotu badawczego znajduje pełne odzwierciedlenie w tekstach z omawianego tomu. We wszystkich rozdziałach w centrum refleksji znajdują się procesy transkulturowe w przekładzie oraz w recepcji literatury dziecięcej i młodzieżowej. Istotny tu kontekst przekładoznawczy uzmysławia skomplikowaną problematykę transferu elementów kulturowych. Ich zbadanie i opis wymagają, jak dowodzi Michał Borodo (2006, s. 12), nie tylko aparatu metodologicznego z zakresu translatoryki czy badań nad literaturą dziecięcą, ale wręcz szeroko zakrojonego podejścia interdyscyplinarnego, które uwzględni różne metody badawcze oraz aparat pojęciowy, zarówno z zakresu estetyki recepcji, medioznawstwa, jak i badań socjologicznych.

W kontekście badań nad transferem elementów odmiennych kulturowo w tekstach literackich tłumaczonych, a przeznaczonych dla młodych czytelników, szczególnie ważne jest uwzględnienie możliwości percepcyjnych odbiorcy. Są one oczywiście trudne do jednoznacznego zdefiniowania i bardzo zindywidualizowane, gdyż wynikają z odmiennych doświadczeń w obcowaniu z innymi kulturami. Jak słusznie podkreślają redaktorzy tomu (Sommerfeld, Pieciul-Karmińska, Düring, 2020b, s. 9), konieczne na obecnym etapie badań przekładoznawczych jest uszczegółowienie koncepcji „superadresata” (Oittinen, 2000, s. 76), która nie jest już tak precyzyjna w obliczu utworów o podwójnym adresacie i coraz liczniejszych medialnych modyfikacji oraz adaptacji tekstów literackich. Nie zmienia to jednak faktu, że dla implicytnego odbiorcy, który jest dzieckiem, transfer kulturowy stanowi obiektywnie istniejącą barierę percepcyjną powstającą na styku ograniczonych umiejętności kognitywnych i interpretacyjnych, będących też sumą indywidualnych doświadczeń w obcowaniu z odmiennością kulturową. Zdefiniowanie czytelnika implicytnego staje się mozolnym i skomplikowanym zadaniem tłumacza, dla którego kluczowe jest znalezienie odpowiedzi na pytania, w jaki sposób należy wprowadzić odbiorcę w Inność/odmienność, która jest kategorią pojmowania różnorodności

kulturowej, i jak dokonać jej oswojenia, jednak bez konieczności neutralizacji, asymilacji czy też – odwrotnie – polaryzacji i wyobcowania (Bauman, 2000/2006, s. 156). Tłumacz literatury dziecięcej staje się instancją, której decyzje i techniki zastosowane w procesie przenoszenia elementów różnorodnych kulturowo rozgrywają się każdorazowo w Schleiermacherowskiej dychotomii „alienacja” – „naturalizacja”. Jak podkreśla Lawrence Venuti (1995) – im bardziej etnocentryczna jest kultura, do której dokonuje się literackiego transferu elementów zaczerpniętych z innej kultury, tym większe prawdopodobieństwo zaistnienia w tym procesie technik służących homogenizacji i niwelowaniu różnorodności. Istotny jest więc status samego tłumacza i jego koncepcja – czy w procesie transferu stanie się instancją niewidzialną, która „tylko” lub „aż” pokazuje odmienność innej kultury, czy też obierze ścieżkę obrońcy dziecka i stanie się niewidzialnym narratorem, legitymizującym ingerencje w oryginalną różnorodność (Lathey, 2010).

W środowisku przekładoznwów funkcjonują na zasadzie równoważności obie te koncepcje, których egzemplifikacje znajdziemy w omawianym tomie. Stawia to jednak pytanie o ryzyko i możliwe manipulacje ze strony tłumaczy literatury dla dzieci i młodzieży, na które młody czytelnik jest szczególnie wrażliwy. Dziecięcy odbiorca, obcując przeciw najczęściej jedynie z przekładem, zawierającym elementy kulturowo odmienne, nie jest w stanie ich prawidłowo zidentyfikować. A to bezspornie na tym polu może się rozegrać pierwsze i decydujące spotkanie z kulturową różnorodnością, od której zależeć może świadomość i percepcja dziecka. W trakcie lektury młody czytelnik (lub odbiorca, jeśli mamy na myśli dzieci w wieku przedczytelniczym) dokona intelektualnego spotkania z odmiennością, która albo stanie się dla niego czymś ciekawym, co go uwrażliwi (na Inność) albo czymś obcym, obarczonym emocjonalnym ładunkiem, zmierzającym ku odrzuceniu. Wraz z innymi ingerencjami w tłumaczony tekst dla dzieci i młodzieży – na poziomie wydawcy, obranej strategii marketingowej, (etnocentrycznego) środowiska rodzinnego odbiorcy czy też multimedialnego przetwarzania źródła w hiperprodukcję – tworzy się w ten sposób ogromne pole do wypaczania sensów. Redaktorzy tomu słusznie podają w wątpliwość, czy w takich okolicznościach jest miejsce na różnorodność kulturową, która wymaga wrażliwego i jednocześnie otwartego podejścia, stojącego w opozycji do potrzeby zysku i niepoahamowanego konsumpcjonizmu. Zaistnienie globalnej hiperkultury, co podkreślają Sommerfeld, Pieciul-Karmińska i Düring (2020b, s. 8), uwarunkowane jest współcześnie ewidentnie postawą tłumaczy literatury dziecięcej i młodzieżowej, którzy mogą stanowić katalizator zmian w pojmowaniu elementów odrębnych kulturowo jako ciekawych i wartych poznania.

W omawianej monografii wieloautorskiej zebrano dwanaście tekstów naukowych, których autorzy reprezentują europejskie i polskie ośrodki badań nad przekładem. Obok rozdziałów autorstwa badaczy z Uniwersytetu Goethego we Frankfurcie, Uniwersytetu Jana Gutenberga w Moguncji, Uniwersytetu Christiana Albrechta w Kilonii i Uniwersytetu Réunion znaleźć można prace przedstawicieli uniwersytetów w Gdańsku (UG), Krakowie (UP im. KEN) i Poznaniu (UAM). Pomieszczone w zbiorze studia da się rozmieścić na trzech osiach, stanowiących aktualnie główne kierunki badań przekładoznawczych nad literaturą dziecięcą i młodzieżową. Są to: 1) internacjonalizacja literatury, jej inter- i transmedialność; 2) recepcja literatury tłumaczonej; 3) kulturowa różnorodność w przekładanym tekście (w takim układzie teksty zostaną też omówione w niniejszym artykule).

Tom otwiera tekst Hans-Heino Ewersa (2020). Autor zadaje fundamentalne pytania o związek procesu globalizacji ze znaczącym wzrostem liczby tłumaczonych tekstów literatury dziecięcej i młodzieżowej. Przedmiotem jego rozważań jest niemiecki rynek książki, na którym mocno reprezentowane są utwory z kultur angielskiej, amerykańskiej i skandynawskiej. Ewers, stawiając słuszne pytanie o możliwość zachowania różnorodności kulturowej i językowej w dobie globalizacji i internacjonalizacji, postuluje otwarcie się literatur narodowych na nowe kultury. Jako główne narzędzie w tym procesie upatruje przekład, który staje się paradoksalnie kluczowy dla ich ochrony, zapewniając czytelnikom globalną orientację, która wykracza poza istniejące bariery językowe i kulturowe. Na pierwszy plan w zapewnieniu internacjonalizacji wysuwa się zatem postać tłumacza, który, pod warunkiem obrania odpowiedniej strategii, wspomaga ten proces i przyczynia się do kulturowego wzbogacenia literatury narodowej, do której dokonywany jest transfer literacki.

Zagadnieniom intermedialności oraz multimedialnym modyfikacjom poświęcony został rozdział znanej przekładoznawczynie i komparatystki z Uniwersytetu w Moguncji Brigitte Schultze (2020). Badaczka zwraca uwagę, że w ostatnim czasie nastąpiła zmiana statusu powieści graficznej, która coraz mniej kojarzona jest ze zjawiskiem kultury masowej, a coraz częściej staje się źródłem adaptacji kultury wysokiej. Schultze analizuje dwanaście adaptacji klasycznych tekstów przeznaczonych dla dzieci i młodzieży, m.in. *Gulliver's Travels* [Podróży Guliwera] Jonathana Swifta (1726), baśni braci Grimm i Hansa Christiana Andersena, *Der Struwwelpeter* [Złotej różdżki] Heinricha Hoffmanna (1845) czy *Adventures of Huckleberry Finn* [Przygód Hucka Finna] Marka Twaina (1884). Na ich przykładzie wskazuje na dwa typy modyfikacji. Pierwszą z nich stanowią transformacje tekstów literackich w werbalno-obrazowe, multimodalne adaptacje, drugą zaś tworzą tłumaczenia angielskich adaptacji na

język niemiecki i francuski. Schultze rozważa w tym kontekście kwestie wieloadresowości i potencjalnych problemów w odbiorze klasyków w formie komiksowych adaptacji. Jako szczególnie trudne jawią się chociażby historyczne implikacje lub sentencje z tekstu oryginalnego albo odniesienia do innych tekstów kultury wyjściowej. Recepcja staje się zatem wielowymiarowa, gdyż nie tylko jest uwarunkowana dużą wrażliwością estetyczną na różnorodność kulturową, lecz także zakłada wysoką kompetencję kulturową odbiorcy.

Kolejnym tekstem poświęconym zagadnieniom multimedialności jest rozdział Camilli Badstübner-Kizik (2020). Autorka koncentruje się na kwestii multimedialności, która jest efektem globalnego marketingu i promocji klasyków literatury dziecięcej i młodzieżowej w formie adaptacji filmowych. Analiza, oparta na najnowszej adaptacji filmowej (2018) utworu Michaela Endego *Jim Knopf und Lukas der Lokomotivführer* [Kuba Guzik i maszynista Łukasz] (1960), wskazuje jednoznacznie na potencjalne zagrożenia dla różnorodności kulturowej. Autorka, podobnie jak Ewers, podkreśla, że często konsekwencją prób komercjalizacji i transferu między medium książkowym i filmowym staje się pozbawienie klasycznego utworu elementów kulturowo odmiennych.

Kwestiom intermedialności i relacji na linii tekst – obraz poświęca tekst Michael Düring (2020). Opatrzanie literatury dziecięcej ilustracjami niesie nie tylko znaczenie semantyczne czy estetyczne, lecz także implikacje kulturowe. Jak podkreśla autor, obrazując problem na przykładzie innego utworu klasycznego z obszaru niemiecko-polskiego, a mianowicie tłumaczenia *Malutkiej Czarownicy* Otfrieda Preußlera (1957), rolę w interpretacji kulturowej odgrywają również styl i cechy materialne obrazów, jak linie, faktury. Nowe ilustracje do utworów kanonicznych, służące „odświeżeniu” klasyków i ich ponownej obecności jako produktu na globalnym rynku (patrz casus *Le Petit Prince – Małego Księcia* – Antoine’a de Saint-Exupéry’ego, 1943, opisany przez Sommerfeld, 2018), mogą doprowadzić do istotnych przesunięć w stosunku do tekstu wyjściowego oraz wypuklić elementy kulturowo neutralne.

W kontekst rozważań intermedialnych i relacji obrazu z tekstem wpisuje się także rozdział autorstwa Katarzyny Lukas (2020). Gdańska badaczka wskazuje na potencjał edukacyjny w zakresie odczytania różnorodności zawartej w znakomitym picturebooku Iwony Chmielewskiej pt. *abc.de* (2015). Jak słusznie stwierdza Lukas, tego rodzaju elementarze mogą stanowić idealny punkt wyjścia do spotkania z odmiennością kulturową. Towarzysząca takim spotkaniom konfrontacja z silnie konotowanym pojęciem Obcości stoi na drugim końcu osi polaryzacyjnej wobec odmienności/Inności (Turk, 1993). Jedynie poprzez uwrażliwianie młodego czytelnika zaspokajamy jego naturalną ciekawość, otwartość na świat i radość z eksperymentowania (Lukas, 2020, s. 146).

Tego typu oczekiwane postawy wobec odmienności urzeczywistniają się za pomocą literatury z odniesieniami do kulturowej różnorodności, która, zdaniem autorki, może być generowana na pięciu poziomach: językowym, perceptywno-kognitywnym, estetycznym, historycznym i kulturowym.

Wokół drugiego zagadnienia tematycznego, jakim jest odbiór przekładów literatury dziecięcej i młodzieżowej, skoncentrowane są rozważania Joanny Dybiec-Gajer (2020). Krakowska badaczka wskazuje na przypadek kreatywnego udziału społeczności fanów komiksu Janusza Christy *Kajko i Kokosz* (serię publikowano od 1972 roku), którego tłumaczenie na język angielski zostało wstrzymane dzięki działalności fandomu. Jak zauważa Dybiec-Gajer, to rozwój mediów (zob. także Borodo, 2017) umożliwia lepszy kontakt pomiędzy produktem procesu przekładu a jego użytkownikami, którzy są nie tylko projektowanymi odbiorcami, ale przede wszystkim konsumentami. Jak w przedstawionym studium przypadku – współczesna recepcja nie ogranicza się wyłącznie do odbioru, lecz wykracza poza to zjawisko, działając niekiedy zwrotnie na sam przekład. Prosumenckie¹ inicjatywy grup fanów *Kajko i Kokosza* zapobiegły skutecznie pojawieniu się na rynku tłumaczenia z ewidentnym błędem literowym, zmieniającym wydźwięk komiksu, a wydawca, ulegając naciskom, przesunął termin publikacji. Nieopublikowany przekład stał się jednak szybko wiralem, co stawia pytania o intencjonalność wykrytego błędu i wpływu na zdecydowanie zwiększone zainteresowanie publikacją, nie tylko wśród samych fanów komiksu.

W kręgu podobnych rozważań na temat roli recepcji przekładu sytuuje się rozdział Elizy Pieciul-Karminińskiej (2020). Badaczka i jednocześnie tłumaczka literatury dla dzieci i młodzieży (m.in. autorstwa Grimmów i E. T. A. Hoffmanna) naświetla polską recepcję kanonicznej literatury dla dzieci i młodzieży, jaką stanowią baśnie braci Grimm. Wskazuje tu na istotną rolę przekładów, spośród których spora część, aż do wydania z roku 2010, stanowiła adaptacje. Pieciul-Karminińska podkreśla, że odbiór klasyki w dużej mierze zależy od historii edycji oryginału. W naszym kraju znane są przekłady wydania *Kinder- und Hausmärchen* z roku 1857 (nad tłumaczeniem z wydania pierwszego tłumaczka nadal pracuje), co może się przyczyniać do utrwalania wśród polskich czytelników stereotypowego wyobrażenia o kulturze niemieckiej. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy zaś doszukiwać się w trudnej historii obu narodów, a jednocześnie w długoletniej recepcji baśni Grimmów owianej aurą sentymentalizmu. Badaczka wskazuje również na skandal polegający na odkryciu

¹ Pojęcie prosumenta wprowadzam w znaczeniu jednoczesnego konsumenta i producenta, jak w tym przypadku, kiedy mała grupa odbiorców miała faktyczny wpływ na ostateczny kształt przekładu.

przez nią, że domniemany pierwszy (sic!) polski przekład baśni z pierwszego wydania okazał się nie tylko oszustwem, stanowiącym retranslację z języka angielskiego, lecz także – co niepokojące w kontekście kulturowej odmienności – w swojej koncepcji mógł się przyczynić do utrwalenia stereotypowego odbioru opowieści Grimmów.

Na rolę przekładu w recepcji literatury dziecięcej i młodzieżowej wskazuje również Anna Loba (2020). Autorka analizuje procesy kanonizacji literatury dziecięcej na przykładzie klasycznych historii dwóch rudych dziewczynek – Ani Shirley i Pippi Pończoszanki. Badaczka wskazuje na istotne czynniki utrudniające bądź uniemożliwiające prawidłową recepcję utworów klasycznych w przekładzie. Z jednej strony, są to oczywiście kwestie wynikające z samych przekładów, ale z drugiej, jak wskazuje badaczka, w krajach frankofońskich istotne okazują się aspekty pozaliterackie, takie jak wydawnictwo, polityka edukacyjna czy aktualne podłoże ideologiczne. To najczęściej na tym polu tworzą się asymetrie kulturowe, skutkujące powstaniem barier i deficytów poznawczych czy też mające na celu dostosowanie oryginału do norm edukacyjnych kultury przyjmującej.

Następny rozdział, autorstwa Hanny Dymel-Trzebiatowskiej (2020), ukazuje podobny problem w odniesieniu do recepcji klasyków literatury skandynawskiej: baśni Hansa Christiana Andersena oraz dzieł o Muminkach, Pippi i Michelu z Lönnebergi (znanego w Polsce pod imieniem Emil) w kontekście mechanizmów puryfikacji, jakim poddano przekłady. Badaczka dowodzi, jak utrudniony w Polsce jest odbiór tych utworów, który od czasów powojennych uwarunkowany jest konfliktami w zakresie obowiązujących norm społecznych oraz polityczną poprawnością. Spuryfikowane zostają wszystkie elementy, których potencjał zakwalifikowano jako kulturowo obcy (nie inny!) w imię dobra dziecka i wyeliminowania z jego otoczenia czynników uważanych za szkodliwe. Wprowadzone do przekładu zmiany skutkują również przesunięciem akcentów w odniesieniu do wieloadresowości. Polskie tłumaczenia sterują recepcją, przedstawiając niekompletny i zmanipulowany obraz kultury wyjściowej. Eliminując różnice kulturowe, pozbawiają odbiorcę możliwości zapoznania się z Innością.

Trzecią grupę rozdziałów w monografii stanowią teksty, w których odnajdziemy analizy poszczególnych problemów translatorskich podczas transferu kulturowej odmienności. W opracowaniu Aldony Zańko (2020) centralna dla rozważań staje się rewizjonistyczna edycja baśni Andersena przygotowana przez duńskiego autora Manu Sareena. Z uwagi na osobiste doświadczenia na polu kulturowej różnorodności, wynikające zarówno z pochodzenia (pisarz wywodzi się z Indii), jak i piastowanego przez wiele lat urzędu (minister ds. równości), przedłożona przez niego własna interpretacja duńskiego utworu, który wpisuje się w kanon literatury dziecięcej, może uwrażliwić na

odmienność kulturową. Procesy globalizacji i migracji są nieuniknione i, jak pokazuje Zańko, w ten nurt transformacji społecznych wpisane są reinterpretacje utworów klasycznych. Nadanie nowego kontekstu kulturowego, w przypadku Sareena – współczesnej migracji, otwiera możliwości konfrontacji z kulturową różnorodnością.

Sandie Attia (2020) rozważa kwestie reprezentacji kultury własnej i obcej w utworze literackim i w tłumaczeniu na przykładzie powieści Maxa Mezgera *Monika fährt nach Madagaskar* [Monika jedzie na Madagaskar] (1931). Rozgrywająca się w czasach kolonializmu historia stanowiła, zdaniem autorki, odpowiedź na resentymenty i tęsknotę czytelników za egzotykiem. Zarówno oryginał, jak i tłumaczenie na język francuski umożliwiając doświadczenie odmiennej kultury przy jednoczesnym wskazaniu na wszechobecne stereotypowe pojmowanie odległych społeczności. Badaczka wskazuje także na potencjał interpretacyjny, który – w zależności od ideologicznego lub politycznego nastawienia w kraju wydania utworu – w nieco odmienny sposób prezentuje różnorodność kulturową i obraz sąsiada.

Na kulturowy wymiar literatury dziecięcej i młodzieżowej wskazuje w końcowym rozdziale Sommerfeld (2020), analizując współczesną polską literaturę dla dzieci i młodzieży w kontekście postpamięci. Dowodzi, że wzmożona w ostatnim czasie liczba publikacji tematyzujących wojnę nie tylko spełnia kryteria zalecanej narracji, lecz także jest wynikiem panującego w kraju klimatu historyczno-politycznego. Część wydań to publikacje współfinansowane z budżetu państwa, które swoją tematyką zdają się wpisywać w dyskurs martyrologiczny. Na polskim rynku wydawniczym można jednak znaleźć również i takie utwory dla najmłodszych, które prezentują narracje alternatywne, wykraczające poza jednoznaczne interpretacje i utrwalone w postpamięci w odniesieniu do wojny opozycje „swój” – „wróg”. Tym samym książki zaliczone przez badaczkę do drugiej grupy pozwalają na nadanie istniejącym obrazom pamięci nowej dynamiki i podanie w wątpliwość dotychczasowych treści i narracji; służą one dekonstruowaniu nie tylko narodowej pamięci, lecz także tworzą potencjał do wyniesienia ich do rangi literatury światowej.

Naukowa refleksja zawarta w rozdziałach z monografii *Kulturelle Diversität...* wpisuje się w zakres badań nad przekładem literatury dla dzieci i młodzieży. Zaprezentowane w tomie wnikliwe analizy poszerzają perspektywę badawczą o kontekst kulturowej różnorodności. Mechanizmy, którym poddawana jest w przekładzie odmienność kulturowa, skutkują niejednokrotnie jej spłaszczeniem, manipulacją w zależności od panującej w kraju docelowym retoryki czy też zupełnej domestykacji. Dodatkowym utrudnieniem w przekładzie dla dzieci jest podejście do młodego odbiorcy z pozycji superwizora,

który doskonale wie, czego dziecko nie zrozumie i co dla niego jest zbyt trudne w odbiorze. Wszelkiego rodzaju instancje, których decyzje wymazują z literatury potencjał obcowania z kulturową odmiennością, jedynie legitymizują istnienie opozycji „obcy” – „swój”. Zdaje się zatem, że w procesach globalizacji i internacjonalizacji literatur narodowych to na tłumacza spada odpowiedzialność stania na straży różnorodności. To za sprawą jego strategii, jego decyzji translologicznych może dojść do udanego transferu kulturowej odmienności. Sam proces globalizacji nie stanowi zatem zagrożenia dla różnorodności, kiedy jej literackie obrazowanie jest w rękach tłumaczy mądrych i wrażliwych na piękno rozmaitych kultur.

Bibliografia

- Attia, S. (2020). Fremde Nachbarn und ferne Tropen: Alteritätserfahrungen in Max Mezgers Madagaskar-Jugendroman und seiner französischen Übersetzung. W: B. Sommerfeld, E. Pieciul-Karminińska, M. Düring (red.), *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (s. 211–224). Peter Lang.
- Bachmann-Medick, D. (2009). *Cultural turns. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften*. Rowohlt.
- Badstübner-Kizik, C. (2020). Kinder- und Jugendliteratur als multimedialer Exportartikel?. W: B. Sommerfeld, E. Pieciul-Karminińska, M. Düring (red.), *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (s. 109–122). Peter Lang.
- Baluch, A. (1992). *Archetypy literatury dziecięcej*. WN WSP.
- Bauman, Z. (2006). *Płynna nowoczesność* (T. Kunz., tłum.). Wydawnictwo Literackie. (wyd. oryg. 2000).
- Borodo, M. (2006). *Children's literature translation studies? – zarys badań nad literaturą dziecięcą w przekładzie*. *Przekładaniec*, 16(1), 12–23.
- Borodo, M. (2017). *Translation, globalization and younger audiences: The situation in Poland*. Peter Lang.
- Borodo, M. (2021). *English translation of Korczak's children's fiction: A linguistic perspective*. Palgrave Macmillan.
- Cieślowski, J. (1985). *Literatura osobna* (R. Waksmund, wyb.). Nasza Księgarnia.
- Düring, M. (2020). Die Illustration im Kinderbuch: Anmerkungen zu den Illustrationen der *Kleinen Hexe* Otfried Preußlers in polnischer Übersetzung – *Malutka Czarownica*. W: B. Sommerfeld, E. Pieciul-Karminińska, M. Düring (red.), *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (s. 123–142). Peter Lang.

- Dybiec-Gajer, J. (2017). *Złota różdżka – od książki dla dzieci po dreszczowiec raczej dla dorosłych*. Tertium.
- Dybiec-Gajer, J. (2020). Fan communities as mediators of cultural diversity. Local comics go English: A case study of *Kajko and Kokosz* comic translation. W: B. Sommerfeld, E. Pieciul-Karminińska, M. Düring (red.), *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (s. 95–108). Peter Lang.
- Dymel-Trzebiatowska, H. (2019). *Filozoficzne i translatoryczne wędrówki po Dolinie Muminków*. Wydawnictwo UG.
- Dymel-Trzebiatowska, H. (2020). Die Grenzen der Purifikation: Einige Bemerkungen zu polnischen Übersetzungen skandinavischer Kinderliteratur. W: B. Sommerfeld, E. Pieciul-Karminińska, M. Düring (red.), *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (s. 183–197). Peter Lang.
- Ewers, H.-H. (2020). Internationalisierung von Nationalliteraturen durch Übersetzungen: Die deutsche Kinder- und Jugendliteratur als Vorreiter. W: B. Sommerfeld, E. Pieciul-Karminińska, M. Düring (red.), *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (s. 15–35). Peter Lang.
- Jacko, J. F. (2009). Globalizacja a różnice kulturowe. Przyczynek do metodologii badań międzykulturowych. W: P. Borowiec, B. Krauz-Mozer (red.) *Globalizacja – nieznosne podobieństwo? Świat i jego instytucje w procesie uniformizacji* (s. 261–279). Wydawnictwo UJ.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. Dz. U. 2007, nr 215, poz. 1585.
- Kostecka, W. (2021). Czym jest wielokulturowa literatura dziecięca i młodzieżowa i jak ją badać? Propozycje metodologiczne z perspektywy literaturoznawczej w kontekście polskim. *Wielogłos*, 47(1), 123–149. <https://doi.org/10.4467/2084395XWI.21.006.13581>.
- Kranz-Szurek, M. (2012). Kultura lokalna a globalizacja kulturowa – próba oceny zjawiska. *Rocznik Nauk Społecznych*, 4(40[2]), 11–35.
- Lathey, G. (2010). *The role of translators in children's literature: Invisible storytellers*. Routledge.
- Loba, A. (2020). Das seltsame Schicksal zweier rothaariger Mädchen: Die französische Übersetzung und Rezeption von *Pippi Langstrumpf* und *Anne vom grünen Hügel*. W: B. Sommerfeld, E. Pieciul-Karminińska, M. Düring (red.), *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (s. 169–181). Peter Lang.
- Lukas, K. (2020). Zur Erfahrung von Andersheit und Diversität in Iwona Chmielewskas Bilderbuch für Kinder *abc.de* (2015). W: B. Sommerfeld, E. Pieciul-Karminińska, M. Düring (red.), *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (s. 143–156). Peter Lang.
- O'Sullivan, E. (2000). *Kinderliterarische Komparatistik*. Universitätsverlag Winter.

- Oittinen, R. (2000). *Translating for children*. Garland.
- Pieciul-Karminińska, E. (2020). Die Rezeption der *Kinder- und Hausmärchen* in Polen: Historische Bedingungen, Vorurteile und ein editorischer Skandal. W: B. Sommerfeld, E. Pieciul-Karminińska, M. Düring (red.), *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (s. 157–168). Peter Lang.
- Schmeling, M., Schmitz-Emans, M., Walstra, K. (red.). (2000). *Literatur im Zeitalter der Globalisierung*. Königshausen & Neumann.
- Schultze, B. (2020). Paratext and maintext in translated graphic novels (comics): The classics for children and adolescents in Russ Kick's *Graphic Canon* – in German and French. W: B. Sommerfeld, E. Pieciul-Karminińska, M. Düring (red.), *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (s. 37–93). Peter Lang.
- Sommerfeld, B. (2018). Ilustracja książek dla dzieci jako źródło dylematów tłumacza – na przykładzie dwóch niemieckich przekładów *Le Petit Prince* Antoine'a de Saint-Exupéry'ego. *Investigationes Linguisticae*, 39, 98–110. <https://doi.org/10.14746/il.2018.39.8>.
- Sommerfeld, B. (2020). Im Schatten der Geschichte: Gedächtniskonzepte in polnischen Kinderbüchern der ‚post-memory‘-Generation. W: B. Sommerfeld, E. Pieciul-Karminińska, M. Düring (red.), *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (s. 225–236). Peter Lang.
- Sommerfeld, B., Pieciul-Karminińska, E., Düring, M. (2020a). *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption*. Peter Lang.
- Sommerfeld, B., Pieciul-Karminińska, E., Düring, M. (2020b). Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur: Vorwort der Herausgeber*innen. W: B. Sommerfeld, E. Pieciul-Karminińska, M. Düring (red.), *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (s. 7–14). Peter Lang.
- Turk, H. (1993). Alienität und Alterität als Schlüsselbegriffe einer Kultursemantik. Zum Fremdheitsbegriff der Übersetzungsforschung. W: A. Wierlacher (red.) *Kulturthema Fremdheit. Leitbegriffe und Problemfelder kulturwissenschaftlicher Fremdheitsforschung* (s. 173–197). Iudicium.
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge.
- Zańko, A. (2020). Hans Christian Andersen and the multicultural Fairy Tale: Some remarks on a children's classic revised by Manu Sareen against the challenges of migration. W: B. Sommerfeld, E. Pieciul-Karminińska, M. Düring (red.), *Kulturelle Diversität in der Kinder- und Jugendliteratur. Übersetzung und Rezeption* (s. 199–210). Peter Lang.